

MŰVÉSZET ÉS KÖZÖNSÉGE

A szocialista brigádok és a film

A filmművészet nagy tömeghatása, különleges személyiségformáló szerepe, komplexitása révén nemcsak az esztétikai nevelés fontos eszköze, hanem kiemelkedő jelentőségű gondolkodásformáló tényező is. Nagy népszerűsége a televízió elterjedésével még növekedett (ha ezt a mozilátogatók száma nem is tükrözi). Művelődéspolitikai, de általános társadalompolitikai szempontokból sem mellékes tehát, hogy e lehetőséggel: a művelődést-szórakozást, közösségi élményt egyszerre nyújtó alkalommal hogyan él többek között például a munkásművelődés legfőbb bázisa, a szocialista brigádmozgalmak.

E gondolatból indultam ki, amikor a mozinak, s a legnagyobb népszerűséggel rendelkező művészetnek, a filmművészetnek meglévő lehetőségeit és azok kihasználását vizsgáltam négy Nógrád megyei ipari üzemi szocialista brigádjaik körében. Nem valamiféle divatos megfontolás késztetett erre a feladatra. Kétségtelen: a már kialakult művelődési szokásokkal és igényekkel rendelkező közösségekre is csak akkor támaszkodhatunk, ha pontosan ismerjük azokat. Ehhez pedig elengedhetetlenül szükséges a valóság és a célok szembevetése, a „konkrét helyzet konkrét elemzése” – tehát e közösségek vizsgálata. Pontos adatokat kell szerezni arról, hogy milyen gyakran járnak moziba a szocialista brigádok tagjai, milyen filmekhez, minek alapján választják ki azokat, stb. – mert csak ezek birtokában lehet tudatos és tervszerű munkát végezni annak érdekében, hogy „századunk népművészete” valóban betöltsen társadalmi funkcióját, a szocialista tudat, erkölcs és etika fejlesztését.

A vizsgálat adatfelvétele 1973. április-májusban történt kérdőíves módszerrel. Most a számszerűséget mellőzve csak a főbb adatokat, tapasztalatokat és következtetéseket foglalom össze 332 érdemlegesen válaszoló szocialista brigádtag feleletei alapján, akiknek jellemző adatai a következők:

- 54 % harminc éven aluli fiatal,
- 46 % nő,
- 65,3 % fizikai dolgozó,
- 57,5 % rendelkezik nyolc általánosnál magasabb iskolai végzettséggel,
- 33,5 % bejáró dolgozó.

A film aktív tudatformáló tényezővé való válásának alapjában két – mennyiségi és minőségi – feltétele van. A mennyiségi feltételt a folyamatos filmhatás jelenti, s ennek megléte nyilvánvalóan kiderül a mozilátogatás és a televíziós filmnézés gyakoriságára vonatkozó kérdésekre adott válaszokból. Ezek szerint a válaszolók közel kétharmada egyénileg gyakori, illetve rendszeres mozibejáró, és 80,4 százalékuk vallja, hogy mindig, illetőleg gyakran megnézi a televízióban bemutatott játékfilmeket. Ezenkívül 77,2 százalékuk szeretne még gyakrabban moziba járni (akik nem, azok nagyrészt a gyakori mozilátogatók közé tartoznak), de ebben az időhiány akadályozza őket. Természetesen, hibás feltételezés lenne, ha önmagában a látott filmek ilyen számától vagy további mennyiségi halmozódásától a hatásnak kitett közegben a (közösségekben) minőségi változást remélnénk.

A második feltétel az eizensteini klasszikus megfogalmazásban rejlik: „a filmek nem az a dolga, hogy „elszórakoztassa” a közönséget. Nem a mulattatás, hanem a megragadás a célja. Az hogy töltést adjon a közönségnek, ne pedig szétszórja még azokat az erőket is, amelyeket magával hozott a moziba. A „szórakozás” nem az az ártatlan fogalom, aminek az első pillanatban tűnik: a felszín mögött határozott aktív folyamat rejtezik.” E folyamat lényege: a valóságtól elszakadt, öncélúan szórakoztató film – ahelyett, hogy aktivizálná a nézőket a meghatározott társadalmi célok

elérésére – feszültségvezetőül szolgál, álmodozásra, teljes passzivitásra készíti a közönséget. A veszély pedig, amire már Eisenstein is utalt: a szocialista társadalmat nem lehet a legszélesebb tömegek aktív részvétele nélkül megvalósítani, ezért céljaink ellen hat az elandalító, „levehető”, a figyelmet a valóságról elterelő filmművészet. A szocialista tudat filmművészeti eszközökkel való alakításához ezek szerint az említett két feltétel egyidejű megléte szükséges, vagyis: a folyamatos filmhatást magas művészi színvonalon megjelenítő, elkötelezett alkotások kell, hogy jelentsék.

Sajnos, a válaszolók filmizlés-szintje – amit a legkedveltebb filmek és filmtípusok felsorolásával igyekeztem meghatározni, válaszként figyelembe véve a „kedvencek” együttesét s azt, hogy a gyakorlatban a kedveltség és az izlés megközelítően azonos – azt mutatja, hogy nagy többségük az olcsó szórakozás mellett dönt, amikor maga választja ki a megnézendő filmet. A legjobbnak tartott filmek (itt csak a listavezetők):

Magyar	Külföldi	TV-film ill. – sorozat
Hypolit a lakáj	A tüzes íjász	Hosszú forró nyár
Körhinta	Fekete tulipán	Minden lében két kanál
Liliomfi	A púpos	A fekete város

A legkedveltebb filmtípusok: I. kaland II. bűnügyi III. vidám

Mai komoly társadalmi és politikai problémákat ábrázoló filmeket csak elvétve lehet találni, és a filmtípusok rangsorában is csak a tizedik a társadalmi témájú film, mindössze 25 szavazattal, a vezető kalandfilm 204 szavazatával szemben. A film kiválasztását befolyásoló tényezők között a film műfaja vezet (43 %), ezt követi a színészek vonzása (21,6 %). Mindezek azt mutatják, hogy a válaszolók tekintélyes hányada rossz tanácsadókra, az elítélletekre hallgat, s ezt a káros tendenciát az ismerős érveléssel támasztja alá: „Van az életben, a munkahelyen elég gond, a moziban csak szórakozni akarok.” E válaszok pedig igazolni látszanak a következőket: „Úgy is bekövetkezhet tehát a gazdasági fejlődés, hogy az általa közvetlenül támasztott kulturális igényeket az a fajta „fogyasztói kultúra” elégíti ki, amely egy szakmában ad specializált tudást, de azon kívül az igazi kultúra helyét szórakoztató álkultúrával tölti ki – a slágertől a krimiig –, tudományként pedig annak sci-fi, krimi típusú változataiig. S hogy ez a lehetőség nem pusztán rémkép, azt bizonyítják a fejlett tőkés államok, mindenekelőtt Amerika, ahol a gazdasági fejlődés újabb szakasza mindenütt a fogyasztásra orientált formát valósította meg. Hasonló tendenciák már nálunk is mutatkoznak, s így okunk van hinni, hogy automatikusan ez a séma lép életbe, a szocialista alternatíva megvalósításához viszont tudatos erőfeszítések szükségesek.” (Vitányi Iván: A munkás-ság művelődése. Élet és Irodalom 1973. április 14.)

Ilyen tudatos erőfeszítéseket jelentene az akott esetben ha a ténylegesen meglévő „magas” film iránti igényeket és a szocialista brigádoknak a tagok kulturális igényeire, izlésére gyakorolt kedvező hatását – ami ténykérdés – összhangba hozva, szerepelne a film a brigádok kulturális vállalásaiban. A jelen esetben azonban 50,4 százalékban nem szerepel a vállalásokban közös mozilátogatás, vagy az illető nem tud róla. Így azután az sem meglepő, hogy 40,5 százalékuk nem vett részt közös mozilátogatáson az elmúlt évben. Pedig ha az együtt látott filmek listájára nézünk, akkor szembevetendő különbség jelentkezik az egyénileg legjobbnak tartott és ezért nyilván favorizált filmekhez viszonyítva: magasan vezet a munkástémájú, az üzemi demokrácia kérdéseivel foglalkozó JELENIDO – és a felsorolt filmek műsorpolitikai képe összességében is jobb. A további lehetőséget pedig az adja, hogy még a közösségen belül sem megfelelő a kiválasztás irányítottága; mint ahogy az az alábbiakból is kiderül:

Minek alapján választották ki a filmet?

- valamelyik brigádtag látta és ajánlotta	25,7 %
- a brigádvezető ajánlotta	18,1 %
- véletlenül	42,1 %
- az SZB kulturális felelőse javasolta	8,5 %
- a közönségszervező ajánlatára	5,5 %
- egyéb ösztönzésre	0,7 %

Az orientálás jelentőségét és egyben felelősségét növeli, hogy a brigádtagok 68,1 százaléka vallja: közösen megvitatják a látott filmeket. Mondani sem kell, nem mindegy, hogy a JELENIDŐRŐL, vagy a HOSSZÚ FORRÓ NYÁRról vitáznak, s az Angyal-típusú figurák, vagy a nehézségeket vállaló és azokat legyőzni képes, szocialista ember válik közösségi eszménnyé.

A vizsgálat több oldalról is megerősítette: a szocialista brigádmunkálgató szervezeti kereteiben elérhető, hogy a film és munkásközönsége elvi engedelmények nélkül közeledjék egymáshoz – erre égetően szükség is lenne –, de ezt a lehetőséget nem használjuk fel kellőképpen. Ezeket a tényeket figyelembe véve kell meghatározni a konkrét feladatokat – s ez egyben a vizsgálat gyakorlati célja: cselekvésre ösztönözni és a részletes tennivalók meghatározásához adatokat, kiindulópontot adni. Persze ez az írás nem lehet részletes program, de arra módot ad a helyzetelemzésen

túl, hogy a továbblépéshez szükséges tennivalók közül néhányat elmondjak:

- a film iránti tömegméretű igényeket figyelembevéve a mozilátogatást mint a társas művelődés egyik formáját szerepeltetni kell a kulturális vállalkozásokban;
  - a filmforgalmazásban dolgozó népművelők folyamatosan kell segítsék a filmkiválasztást és – a „vitaigényt” kihasználva – az értékes művek befogadását;
  - a munkahelyi vezetésnek, a párt- és szakszervezeti szervezeteknek fokozott követelménytámasztással, az értékelési rendszer szigorításával kell megteremteniük az értékes alkotások presztizsét.
- Természetesen a szocialista brigádok kulturális tevékenységében – amelynek átfogó művelődési programra kell épülnie – csak egy részterület a film. De ha a „számunkra a legfontosabb művészet” néha túl sokat idézett lenni megállapítása önmagában semmiféle kiváltságot sem juttat a filmnek más művészeti ágakkal szemben, ám jelenti azt, hogy a széles tömegigény következtében, amit a film kielégít, a legfontosabbá válhat, a valóság megválasztásának hatékony eszköze lehet, ha a tömegekben a valóság konfliktusait tudatosítja. Ennek érdekében viszont – mint e vizsgálat is mutatja – nagyon sok tennivalónk van.

Korill Ferenc

Csupán egy villanás

Az tudja igazán, mit jelent, mit jelenthet az ember számára a színház, aki – ahogy mondani szokás – az isten háta mögül kerül olyan helyre, ahol valódi színház van, valódi színészekkel, nem csupán a televízió részint élményadó, részint hatásromboló színháza. Ez utóbbit akkor veszi észre igazán az ember, ha beül a nézőtérre, maga előtt látja színeiben, díszleteiben, poros deszkáival a SZÍNHÁZAT, átremegtetni magát az együttes műélvezet pótolhatatlan izgalmaival.

MÁR EZ IS JÓ

- Falun nevelkedtem. Sokáig azt hittem – még egyetemista koromban is –, hogy a színház csak Pesten színház. Ugy érzem, valami nem stimmel nálunk ezzel a fővároscentrikus gondolkodással. Hidd el, most már szégyenlem, hogy annak idején csak legyintettem és is, ha például az úgynevezett vidéki színházakról beszéltek.

- Salgótarjánban változott meg a véleményed?

- No nem. Hiszen Tarjánnak nincs önálló színháza és így ez a város a „vidékek” is vidék. Amikor a televízió „részakott” arra, hogy nemcsak pesti színházakból közvetít, akkor döbbsentem rá, néhány darab után, hogy mennyi, de mennyi jó színész dolgozik, játszik vidéken. De van még itt valami, amire Salgótarjánban jöttem rá. Meglehetősen sokat járok színházba, s mert itt a Szolnoki Szigligeti Színház játszik, náluk fedeztem fel, hogy sok a jó színész ennél a társulatnál, viszont feltűnő, hogy akik nem tartoznak ezek közé, azok nagyon rosszak – ez a különbség valahogy nem ütközik ki ennyire a fővárosi színházaknál.

- Válogatás nélkül megnézel minden bemutatót?

- Nézd, az az igazság, hogy Tarjánban nincs nagy választási lehetőség. No, ezt nem panaszként mondom, mert nem hiszem – bár nem értek hozzá –, hogy önálló színház nélkül egy ilyen (tulajdonképpen kis) városban lehet másképpen alakítani a „színházi életet”. Az én

problémám másban rejtőzik. Sok a lemaradásom. Nagyon sokáig csak a matematikával, fizikával és a kémiával foglalkoztam. Ez lekötötte minden időmet, pontosabban csak én hittem, hogy lekötöti. Így aztán igyekszem minden darabot megnézni, moziba is el-elmegyek és sokat olvasok.

ADATOK SZERINT

Az elmúlt színházi évadban Salgótarjánban 38 előadást tartottak négy színházi bérleti akció keretében. A felnőttek számára szervezett előadásokra a „Madách”-bérlet keretében 555 db, a „Mikszáth”-bérletben 502 db bérlet kelt el. Az ifjúság számára hirdett előadás-sorozatban 316 „Petőfi”- és 496 „Gárdonyi”-bérlet talált gazdára. A József Attila Megyei Művelődési Központ színháztermében 645 néző számára van hely.

A LEVÉL

„Amikor Kertész Akos Makra című színművének bemutatója után találkoztunk, arra kért, hogy egyszer üljünk le és beszéljünk a színházról. Akkor én azt meg is ígértem, de utóbb meggondoltam a dolgot: így papíron talán könnyebben ki tudom magam fejezni, így van időm megrágni a gondolataimat. Nehezen tudok én beszélni a színházról. Keveset is járok és nem is ismerem annyira, hogy olyan véleményt tudjak mondani, ami magát is érdekli. Annyit el tudok mondani, hogy az operát nem szeretem, mert nem értem. A múltkor a rádióban azt mondták, hogy az operában nem a szó-

veg, hanem a zene a lényeg. Ezt véletlenül hallottam meg, és egy kicsit el is gondolkodtam rajta. Egész nap a motorok, szegverőgépek zúgását hallom, este, munka után inkább a csendet kívánom. Az ilyen nehéz zene már idegesít, nem is tudnék odafigyelni. A rádiójátékokat szívesebben meghallgatok, de házimunka mellett sokszor arra sincs időm. Színházba legtöbbször a feleségem miatt megyek. Persze általában nem is bánom meg. Volt olyan előadás, amit szívesen néztem volna tovább, ha tartott volna.

Olvastam már több helyen, meg hallottam is, hogy a mozi, a színház, a könyv azért van, hogy nevelje, tanítsa az embert. Én mindig kerestem, vártam azokat a dolgokat, amiket nekem is meg kell tanulni, és azt, ahogyan viselkedni és élni kell. De a munkapadnál, otthon és máshol is mindig másképpen történik, mint ahogy azt leírták. Tudom, hogy az nem törvény, ami a könyvekben és a színpadon van, mégis hová jutok, ha én szeretnék néha úgy tenni, ahogy azt olvasom, látom?”

KERESZTMETSZET

A színházi évadban tizenkét színpadi művet láthatott a közönség. Az operákat a Debreceni Csokonai Színház, a prózai műveket és a zenés játékokat a Szolnoki Szigligeti Színház mutatta be. Ime néhány a bemutatott darabok közül: Verdi: Trubadur (és az Attila) és Taar Ferenc Salgótarjánról szóló műve: a Láng és tövis; Gorkij: Éjjeli menedékhely és Goldoni: Két úr szolgája; Kertész Akos: Makra és Ben Jonson: Volpone.

KÖZÉPISKOLÁS FOKON

– Segít-e a színház a tanulásban?

– Azt hiszem, igen. Az iskolában szinte kizárólag a klasszikus szerzőket tanuljuk, viszont a színház nem mindig „őket” játsza. Én személy szerint jobban szeretem a mai darabokat; az úgynevezett klasszikusokból nehezen tudom kibogozni a mának szóló mondanivalót. Egyedül a görög drámákat szeretem igazán, azokat is inkább a nyelvezetükért.

– A salgótarjáni színházi élettel hogy vagy megelégedve?

– Hiányolom azokat a színdarabokat, zenés játékokat, melyek például most futnak Pesten. Innen nehéz feljutni, s főleg: egy diák zsebéhez mérve drága szórakozás. A Szolnoki Szigligeti Színház előadásaira bérletem van, szívesen nézem őket.

– Maradjunk még a színháznál. Az amatőr színjátszóknak évek óta újra nagy sikerük van. Lehetséges-e szerinted, hogy ez a mozgalom valamennyire pótolni vagy kiegészíteni tudja a hivatásosak színházát olyan helyen, ahol nincs állandó társulat?

– Erre már csak azért sem tudok válaszolni, mert itt a városban, úgy tudom, csak irodalmi színpad van.

– És egy amatőr színpad nem lenne elég?

– Lehet, hogy elég lenne, de én még ezt sem ismerem. Tudom, hogy van a Megyei Művelődési Központban, de nem láttam még őket játszani. Ez egy kicsit bosszant, mert nagyon szeretem a verseket, szeretem az irodalmi összeállításokat, különösen úgy, ahogy ezeket mostanában az irodalmi színpadok csinálják.

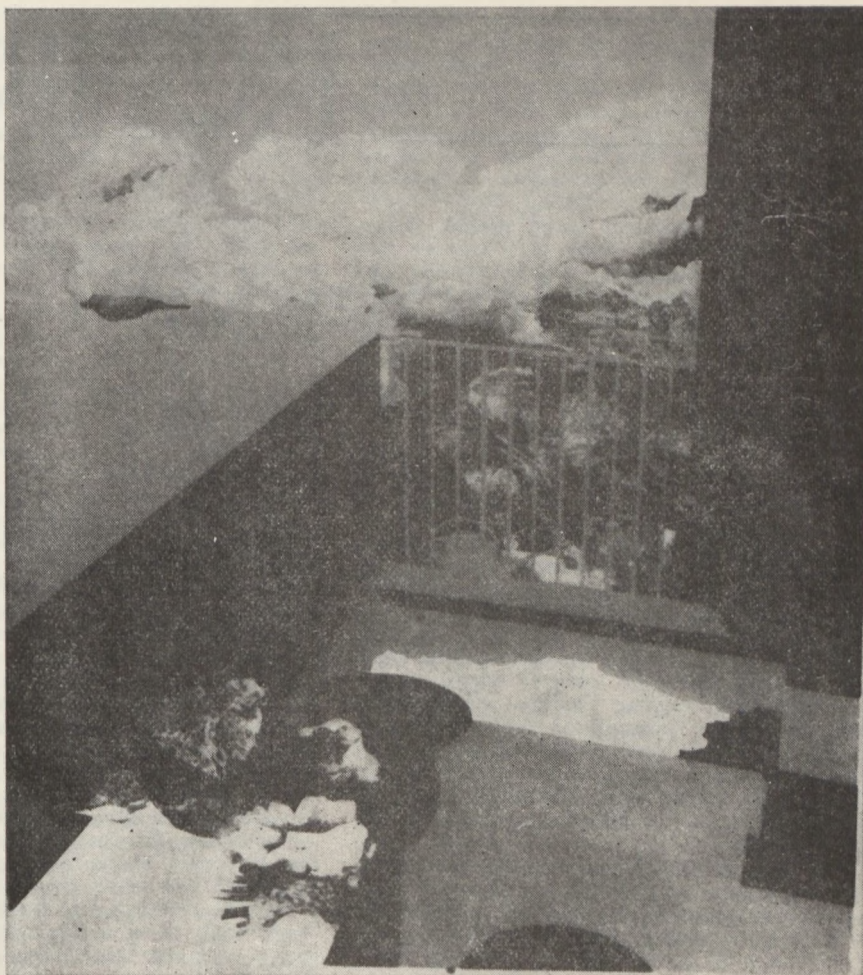
– Tudsz-e arról, hogy az üveggyárnak, az építőknek is van színjátszó gárdájuk, s hogy a legfontosabbat ki ne felejtsem, a Kohász Művelődési Központban működik a – nagy hírű – Petőfi színjátszókör?

– Nem. Nem is hallottam róluk. Sehol nem találkoztam olyan tájékoztatóval, értesítéssel, ahonnan megtudhattam volna.

MEDITÁCIÓ

A felnőtt színházi bérletek nagy többségét üzemek, szocialista brigádok vásárolták meg. Feltételezhető tehát, hogy ezek felhasználásával főként a munkások járnak színházba. Ez a megállapítás azonban nem valóság, mivel a gyakorlat azt mutatja – ha sajnos, számokkal még nem is mutatható ki –, hogy a bérletek egy része „megreked” az irodákban, s csak (arányaiban) kisebb hányada jut el a munkásokhoz.

Az előadások – egy-két kivétellel – teljes teltház előtt játszódtak le. Csupán az ifjúsági bérlet tűnik kevésnek: a városnak egy főiskolája, négy középfokú oktatási intézménye s szakmunkásképző iskolája van, melyek tanuló ifjúságának száma indokolná a bérletek magasabb számát.

KÖZÖSEN

– A brigádverseny vállalásai között szerepel az is, hogy időnként elmegyünk színházba, moziba.

– Csak a vállalás miatt teszik ezt?

– Nehéz erre válaszolni. Az biztos, hogy van köze hozzá. Végeredményben ez az akció indította el, hogy már rendszer lett abból, hogy különböző kulturális rendezvényekre közösen, vagy külön-külön elmegyünk, minden unszolás nélkül.

– Az előbb valaki megjegyezte, hogy szeretik kiválogatni a vidámabb dolgokat.

– No igen. Mi is különbözőek vagyunk. Más az ízlésünk és ezért sokszor nehéz összeegyeztetni a programokat. Mindenki mást akar.

– Végül is kinek a szava dönt?

– Legtöbbször az, hogy a brigádversenyben milyen színdarabok és filmek, vagy más dolgok szerepelnek. Aztán az, hogy mennyire tudunk megegyezni.

– A programok között a színház más rendezvényekkel, előadásokkal szemben előnyben vagy hátrányban van?

– Nem szoktuk így beosztani, rangsorolni. De ha végiggondolom, a színház mindig többet jelent nekünk, mint bármi más. Kicsit ünnep nekünk. Akármilyen furcsa is, de egy régi, már nyugdíjas brigádtagunk tette azzá. Vermes Pista bácsi régi munkásszínjátzó volt, s úgy beszélt a színházról, mintha az templom lenne. Mindig haragudott, ha valaki mozgott, köhögött vagy megszólalt a nézőtéren. Azt mondta: „Nektek

jól esne, ha valaki belezavarna a munkátokba?”

– Ez azt is jelentheti, hogy az amatőr színjátszókat is meg szokták nézni?

– Ilyenre még nem volt lehetőség. Bár egyszer vagy kétszer már itt az üzemben is voltak diákok, akik nagyon szép műsort adták, itt a munkapadok mellett.

– A régiekre emlékeznek-e?

– Régiekre? Hát az ötvenes években nagyon sok volt az ilyen, munkásokból szervezett csoport. Aztán ezek lassan megszűntek. Maradt egy-kettő, amelyik jobb volt, de jöttek a nagy színészek, és – lehet, hogy ezért – azok is lassan megszűntek. Egy csoportot tudok, amelyik még működik, a Kohász Művelődési Központban a Petőfi-színjátszókör, ha jól tudom a nevüket.

BENNE A VILÁG

Párbeszéd a színházról. Lehetett volna író, kritikus, színész vagy rendező, színházi szakember a partner. Lehetett volna súlyos, a színház világát, a színház és közönség viszonyát elemző az írás. Lehetett volna konkrétabb, vagy sokkal általánosabb, nevekkel tűzdelt s ranghoz, beosztásokhoz kötött, rétegenkénti, szilárdabb, jellemzőbb. Csupán egy villanás lett, hogyan kötődik a hétköznapi emberéhez Thália temploma, hogyan tudja szigorú rendbe szedett hétköznapi teendői mellé illeszteni a szó, a gondolat, a játék ünnepét.

Zengő Árpád